
Розділ VII

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО В МІЖГАЛУЗЕВИХ ЗВ'ЯЗКАХ: ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИЙ ТА ПРИВАТНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТИ

УДК 34(091)(477)

БОЙЧУК Андрій

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ЧАСИ ІСНУВАННЯ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ (1917–1991 рр.)

Актуальність теми дослідження пов'язана з тим, що підвищення ефективності юридичної відповідальності в сфері охорони землі є основною вимогою функціонування національної правової системи. Охорона землі від протиправних посягань є одним з основних інструментів демократичних реформ в Україні, проте теоретичні аспекти цієї проблеми потребують своєї більш детальної розробки. На сьогодні в Україні в сфері охорони ґрунтів склалася критична ситуація, пов'язана з тим, що розораність земель складає близько 85%. Майже 50% урожаю сільськогосподарських культур вирощується на ґрунтах, оброблених хімічними добривами та отрутохімікатами. В країні накопичено 12 тис. тон непридатних і заборонених для використання пестицидів. Значної шкоди ґрунтам завдала необґрунтована меліорація. Майже 50 тис. га орних земель підтоплені, 3,7 млн га землі знаходиться в Чорнобильській зоні та в цілому загальна враженість територій складає 22%. Така ситуація призводить до того, що юридична відповідальність за правопорушення в земельній сфері потребує свого подальшого вивчення та дослідження.

Аналіз публікацій показує наявність значної кількості праць фахівців з історії держави і права, екологічного права, вчених-екологів, присвячених питанням правової охорони землі. Незважаючи на значний обсяг праць, проблема юридичної відповідальності розглядалася в контексті дослідження загальних питань охорони природи. До їх числа належать праці таких фахівців, як: В. І. Андрейцев, Ю. О. Вовк, Н. С. Гавриш,

А. П. Гетьман, О. І. Заєць, Т. О. Коваленко, Т. Г. Ковальчук, О. В. Конишева, С. М. Кравченко, М. В. Краснова, А. М. Мірошніченко, В. Л. Мунтян, В. В. Носик, О. О. Погрібний, В. І. Семчик, Н. І. Титова, С. І. Хом'яченко, В. С. Шелестов, Ю. С. Шемшученко, М. В. Шульга, В. З. Янчук, та також російських учених: Г. О. Аксеньонка, С. О. Боголюбова, М. М. Бринчука, Б. В. Єрофєєва, Є. М. Жевлакова, М. Д. Казанцева, М. І. Краснова, О. І. Красова, І. В. Павлова, В. В. Петрова. Фрагментарно юридична відповідальність за правопорушення, пов'язані із землею, розглядалися в працях Г. І. Балюка, А. В. Берлача, С. Б. Гавриша, Т. С. Дмитренко, О. В. Ізмайлова, П. Ф. Кулініча, О. С. Мірошніченко, О. О. Погрібного, Т. Б. Саркісова. Ю. С. Шемшученка, А. М. Шульги. У цілому юридична відповідальність за правопорушення, пов'язані із землею, як елемент правової охорони природи не розглядалася та потребує свого подальшого дослідження. Метою роботи є дослідження особливостей юридичної відповідальності за правопорушення, пов'язані із землею, у Радянській Україні з 1917 р. по 1991 р.

Викладення матеріалів дослідження слід розпочати з того, що юридична відповідальність посідає основне місце в системі засобів правового регулювання та боротьби з правопорушеннями. Заходи з її застосування почалися використовуватись з моменту прийняття перших нормативно-правових актів, виданих комуністичною владою стосовно земельних ресурсів. При розгляді особливостей земельного фонду необхідно вказати, що Україна за якісним складом ґрунтів та біопродуктивністю угідь є однією з найбагатших держав світу. Висока природна продуктивність визначає провідну роль земельного фонду як одного з найважливіших видів ресурсів розвитку та найціннішої частини національного багатства.

Розгляд масиву прийнятих у Радянській Україні з 1917-го по 1991 р. актів, які регламентували юридичну відповідальність за правопорушення, пов'язані із землею, дозволяє виділити три періоди. Перший – роки від установаження Радянської влади в Україні та нової економічної політики (1917–1929 рр.); другий – етап тоталітарного, репресивного режиму (1930–1953 рр.); третій – часи будівництва різних моделей соціалізму (1953–1990 рр.).

І. У цей історичний період, а саме з 1917 р. по 1929 р., проводилась націоналізація землі згідно з декретом «Про землю», прийнятим на II Всеросійському з'їзді Рад Робітничих, Солдатських і Селянських Депутатів 1917 р. Згідно з цим актом, уся земля переходила до державної власності та визначалися нові принципи землеволодіння, землекористування та охорони землі. Цей нормативно-правовий акт був поширений на територію Радянської України згідно з рішенням I Всеукраїнського з'їзду Рад, який відбувся 11–12 грудня 1917 р. у Харкові. Основні поло-

ження декрету «Про землю» набули подальшого розвитку і конкретизації в низці законодавчих актів радянської держави, у тому числі й у декреті «Про соціалізацію землі» від 19 лютого 1918 р. Згідно із ст. 53 цього акта, право землекористування припинялося у випадках використання земельної ділянки для цілей, законом недозволених та коли використання землі з боку однієї особи завдавало шкоди сусідньому господарству.

З метою впорядкування земельного законодавства 16 жовтня 1922 р. був прийнятий Земельний кодекс УСРР, згідно з яким запроваджувалась відповідальність земельних громад перед державою за неправильне та недоцільне використання угідь. Згідно зі ст.ст. 3 і 7, установлювався державний контроль за використанням землі та визначався відповідальний державний орган – Народний комісаріат землеробства УСРР. У свою чергу ст. 23 вказувала, що землекористувач не мав права вчиняти на своєму земельному наділі дії, які порушували суттєві інтереси інших землекористувачів, та на нього покладался обов'язок дотримуватись вимог щодо порядку збереження земель.

Наступним нормативно-правовим актом, присвяченим регулюванню земельних відносин, стали «Загальні начала землекористування і землепорядження 1928 р.», затверджені на 4-й сесії ЦВК СРСР IV скликання 15 грудня 1928 р. Основною метою цього нормативно-правового акта було проведення колективізації та правового закріплення позбавлення селян їхніх земельних наділів. Таким чином, у цій постанові знайшла відображення політика радянської верхівки на колективізацію, тобто захоплення селянської землі.

II. Період тоталітарного репресивного режиму. З метою повного контролю за реалізацією планів створення колгоспів, радянські керівники вдалися до репресивних методів стосовно фахівців та керівників сільськогосподарських підприємств. Правовою основою такої політики стала постанова НКЮ «Про відповідальність урядовців, землекористувачів і лісокористувачів, посібників та інших осіб за злочинне ставлення до лісоспоруд, лісонасаджень та деревонасаджень» від 23 грудня 1931 р. Документ містив чотири пункти, що регламентували відповідальність за порушення, пов'язані із землями, зайнятими лісонасадженнями, а також містив процедуру розслідування і судового розгляду справ за даною категорією злочинів. Згідно з п. 1, посадові особи, які працювали в державних, громадських, кооперативних установах, підприємствах, організаціях, за злочинне та недбале ставлення до виконання своїх обов'язків щодо охорони земель, лісонасаджень та деревонасаджень притягувались до відповідальності за ст. 99 КК УСРР 1922 р.

III. Часи будівництва різних моделей соціалізму. Початок 60-х рр. XX ст. ознаменував собою новий період розвитку природоохоронного законодавства, яке включало в себе юридичну відповідальність за пра-

вопорушення, пов'язані із землею. У цей історичний період був прийнятий закон «Про охорону природи Української РСР» від 30 червня 1960 р., який став основою нової політики у сфері захисту та охорони земельних об'єктів [1]. Так, згідно із ст.ст. 5, 6 користувачі зобов'язалися використовувати відведені їм землі, дотримуючись правил раціональної їх експлуатації за призначенням, та запобігати шкідливим процесам водної та вітрової ерозії.

Норми, пов'язані з юридичною відповідальністю за правопорушення у сфері земельних відносин, знайшли своє відображення в таких нормативно-правових актах: указ Президії Верховної Ради СРСР «Про відповідальність за потрапи посівів у колгоспах і радгоспах» від 11 січня 1955 р., постанова Ради Міністрів УРСР «Про заходи по охороні ґрунтів і захисних лісонасаджень на території Української РСР» від 12 вересня 1960 р., постанова Центрального Комітету КПРС та Ради Міністрів СРСР «Про невідкладні заходи по захисту ґрунтів від вітрової та водної ерозії» від 20 березня 1967 р., указ Президії ВР СРСР «Про адміністративну відповідальність за порушення земельного законодавства» від 14 травня 1970 р. тощо.

Наступним важливим кроком у розвитку юридичної відповідальності за правопорушення в цій сфері стали «Основи земельного законодавства Союзу РСР і союзних республік», прийняті Верховною Радою СРСР 13 грудня 1968 р. Згідно із ст. 13, для землекористувачів установлювався обов'язок вживати ефективних заходів по підвищенню родючості ґрунтів, здійснювати комплекс організаційно-господарських, агротехнічних, лісомеліоративних і гідротехнічних заходів щодо запобігання вітрової та водної ерозії ґрунтів, не допускати засолення, заболочування, забруднення земель, заростання їх бур'янами та інших процесів, що погіршують їх стан.

На підставі «Оснoв» 8 липня 1970 р. був підготовлений та прийнятий Земельний кодекс УРСР. Згідно із ст. 28 ЗК УРСР, землекористувачі повинні були не допускати засолення, заболочування, засмічення земель, заростання їх бур'янами, а також не допускати інших процесів, які погіршують стан ґрунтів. Згідно із ст. 29, проводилась регламентація заходів, спрямованих на охорону сільськогосподарських угідь, зрошувальних та осушувальних систем. На суб'єктів, які використовували землі сільськогосподарського призначення, покладалася обов'язок щодо охорони, відновлення та підвищення родючості ґрунтів.

У цілому, за даними О. М. Колотинської, за роки радянської влади проведена значна праця з організації охорони ґрунтів та їх раціонального використання, проте в багатьох випадках сільгосппідприємства порушували встановлені сівозміни, зменшували дози добрив, що призводило до зниження родючості та якісного складу ґрунтів [2, с. 29].

Політика «перебудови», що почалася в Радянському Союзі навесні 1985 р., потребувала перегляду земельного законодавства, яке було проведено шляхом прийняття 28 лютого 1990 р. «Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про землю». На підставі цього документа та Декларації про державний суверенітет України, прийнятої Верховною Радою УРСР 16 липня 1990 р., Верховна Рада УРСР 18 грудня 1990 р. прийняла Земельний кодекс УРСР. З метою реалізації положень цього акта, Верховна Рада України 18 грудня 1990 р. прийняла постанову «Про земельну реформу», згідно з якою з 15 березня 1991 р. всі землі України були оголошені об'єктом земельної реформи.

Виходячи зі змісту роботи, можна зробити такі висновки.

Юридична відповідальність в часи існування Радянської України пройшла складну динаміку свого розвитку та може бути подана у вигляді трьох періодів. Перший етап характеризувався несистемністю законодавчості та проведенням першої кодифікації радянського земельного законодавства. Другий етап – правовим регулюванням юридичної відповідальності за порушення норм землекористування, яке проводилось одночасно з колективізацією, а також застосуванням жорстких норм стосовно фахівців, керівників, посадових осіб сільськогосподарських підприємств за невиконання вимог тодішнього земельного законодавства. Третій період – будівництво різних моделей соціалізму – характеризувався прийняттям актів, що встановлювали юридичну відповідальність за порушення правил користування землею, боротьби з ерозією, зниження її родючості та якості та не виконання інших агротехнічних вимог.

Л і т е р а т у р а :

1. Про охорону природи Української РСР: Закон УРСР від 30 червня 1960 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. 1960. № 23. Ст. 175.
2. Колотинская Е. Н. Правовая охрана природы в СССР / Е. Н. Колотинская. М.: Изд-во МГУ, 1962. 193 с.

УДК 342.95:339.012.24

КІЯН Олена

ПОНЯТТЯ ТА ЕЛЕМЕНТИ МЕХАНІЗМУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Механізм адміністративно-правового регулювання є загальноновизнаним інститутом адміністративного права, який безпосередньо впливає на всі аспекти забезпечення прав фізичних і юридичних осіб. В тому числі він є вагомим інститутом адміністративно-правового регулювання відносин у сфері зовнішньоекономічної діяльності.